

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ «КАПЦІ», АБО ЩЕ РАЗ ПРО МЕТОДОЛОГІЧНО СЛАБКІ МІСЦЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Стаття присвячена критичному аналізу деяких слабких методологічних позицій (зіставної) лінгвокультурології на тлі поширення в сучасному пострадянському мовознавстві лінгвопрофанації, лінгвоєпігонства, лінгвоарцисизму та лінгвонаціоналізму. Автор навів певні контраргументи щодо позірної примітивності методологічного апарату лінгвокультурологічних розвідок, а також висвітлив деякі причини поширення епігонства та лінгвоарцисизму vs лінгвонаціоналізму в царині лінгвокультурології.

Ключові слова: лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, зіставна лінгвокультурологія, концепт, епігонство, лінгвоарцисизм, лінгвонаціоналізм.

На шпальтах відомих наукових видань триває гостра дискусія щодо верифікаційної ненадійності методологічного апарату такого пострадянського мовознавчого напрямку, як лінгвокультурологія¹. Ця дискусія екстраполювалася навіть у політичну площину². Опоненти лінгвокультурології ставлять під сумнів наукову адекватність як теоретико-філософської, так і лінгвометодологічної бази останньої. На їхню думку, це відкриває в царині лінгвокультурології широке поле для епігонства, а також робить її зручною для політичних маніпуляцій, бо лінгвокультурологічні студії рясніють лінгвоарцисичними та почасти лінгво-

¹ Див.: *Воркачев С. Г.* «Куда ж нам плыть?» — лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития // Язык, коммуникация и социальная среда. — Воронеж, 2010. — Вып. 8. — С. 5–27; *Зализняк Анна А.* Русская семантика в типологической перспективе : К вопросу о термине «языковая картина мира» // Russian Linguistics. — 2013. — Vol. 37. Fasc. 1. — Р. 5–20; *Мізін К. І.* Методологічна валідність лінгвокультурології vs зіставної лінгвокультурології: аргументи та контраргументи // Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. А. Нобеля. — 2015. — № 2. — С. 104–110; *Мізін К. І.* Лінгвокультурологія і лінгвонаціоналізм: витоки дискусії // Теоретична і дидактична філологія. — Переяслав-Хмельницький; Кременчук, 2017. — Вип. 25. — С. 251–264; *Мізін К. І.* Методологічні «слабини» лінгвокультурології на тлі поширення лінгвопрофанації, лінгвоєпігонства та лінгвоарцисизму // Поміж мов і культур: методологічний еkleктизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства / Гол. ред. К. І. Мізін. — Переяслав-Хмельницький; Кременчук, 2017. — С. 117–133; *Павлова А.* Можно ли судить о культуре народа по данным его языка? // Антрополог. форум. — 2012. — № 16. — С. 3–60; *Павлова А. В., Безродный М. В.* Хитрушки и единорог: из истории лингвоарцисизма // От лингвистики к мифу : Лингвист. культурология в поисках «этнической ментальности». — СПб., 2013. — С. 138–159; *Прожилов А. В.* Лингвоконцептология, неогумбольдтианство и этностереотипы // Там же. — С. 263–277; *Шмельев А. Д.* Язык и культура: есть ли точки соприкосновения? // Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова. — М., 2014. — Т. 1. — С. 36–116.

² Див.: *Воркачев С. Г.* Лингвокультурная концептология и ее терминосистема (продолжение дискуссии) // Политическая лингвистика. — 2014. — № 3. — С. 12–20; *Прожилов А. В.* Лингвоконцептология: триумфальный подъем или бег по «языковому кругу»? // Полит. лингвистика. — 2015. — № 1. — С. 12–22.

ціоналістичними висновками. Мова йде навіть про антинауковість цього нового мовознавчого напрямку³, що декларує не один автор «проти-лінгвокультурологічного» збірника «От лингвистики к мифу: Лингвистическая культурология в поисках “этнической ментальности”»⁴. Така шалена критика лінгвокультурології спричинила деяку невпевненість відомих науковців, які займаються проблемами співвідношення мови й культури, щодо самої назви цієї лінгвістичної дисципліни⁵.

Утім, назва лінгвокультурології — вдала чи невдала — є вже усталеною. З'явитися така назва могла виключно в межах пострадянського наукового простору, де поширеною є ще одна «автохтонна» дисципліна — культурологія. Аналогом лінгвокультурології в західноєвропейській лінгвістиці є, очевидно, антропологічна лінгвістика, почасти етнолінгвістика. Слід при цьому наголосити, що хоч мова і йде про лінгвокультурологію, проте всі аналізовані питання прямо стосуються лінгвоконцептології (лінгвокультурної концептології), яка значною мірою дублює методологічний апарат першої. Фактично ці дві нові мовознавчі дисципліни є «двійнятами», хоча деякі науковці визначають лінгвоконцептологію як відгалуження лінгвокультурології⁶. Однак якщо не брати до уваги досить сумнівні й непереконливі критерії їх розмежування — «лінгвокультурологія займається дослідженням лінгвокультури в цілому, а лінгвоконцептологія вивчає окремі фрагменти лінгвокультури головним чином у зіставному аспекті»⁷, то термін *лінгвоконцептологія* можна, на наше переконання, уважати ще одним — паралельним — позначенням для лінгвокультурології.

Згадана вище критика спонукала нас включитися в дискусію з основних лінгвокультурологічних проблем, оскільки маємо безпосередній стосунок до певної адаптації російської «автохтонної» (С. Г. Воркачов) зіставно-лінгвокультурологічної ідеї в українському мовознавчому просторі⁸. Метою ж пропонованої розвідки є наведення контраргументів щодо деяких слабких методологічних позицій (зіставної) лінгвокультурології на тлі поширення в сучасному пострадянському мовознавстві лінгвопрофанації, лінгвоєпігонства, лінгвонарцисизму та лінгвонаціоналізму.

1. Епігонство в царині лінгвокультурології. Передусім хотілося б не погодитися з тезою С. Г. Воркачова, що лінгвокультурологія, як і лінгвоконцептологія, являють собою «суто автохтонне, російське утворення, що циркулює виключно в російськомовному науковому просторі»⁹. Очевидно, автор не знайомий з численними працями українських, білоруських, казахських лінгвокультурологів, оскільки не володіє відповідними мовами. Тут можна погодитися з тим, що лінгвокультурологія є «автохтонним російським утворенням», але циркулює воно не лише в російськомовній науці. Більше того, лінгвокультурологія стала однією з магістральних течій у сучасному українському мовознавстві, тому лінгвокультурологічні студії — це нині модно.

Як відомо, будь-який «модний» науковий напрям породжує численних псевдоадептів-халтурників, і, зрозуміло, лінгвокультурологія vs лінгвоконцептоло-

³ Андреев К. Введение в суверенное языкознание. — <http://www.snob.ru/selected/entry/67120>.

⁴ От лингвистики к мифу: Лингвист. культурология в поисках «этнич. ментальности». — СПб., 2013. — 352 с.

⁵ Шмелев А. Д. Русский язык и русская культура: точки соприкосновения и методы изучения // Мир русского слова. — 2013. — № 1. — С. 39.

⁶ Воркачов С. Г. Лингвокультурная концептология и ее терминосистема... — С. 12.

⁷ Воркачов С. Г. «Куда ж нам плыть?» — лингвокультурная концептология... — С. 6.

⁸ Мізін К. І. Нові напрями в українському мовознавстві: зіставна лінгвокультурологія // Мовознавство. — 2012. — № 6. — С. 38–52.

⁹ Воркачов С. Г. «Куда ж нам плыть?» — лингвокультурная концептология... — С. 16.

гія не становлять тут винятку. Тому проблема епігонства лежить не в площині методологічної примітивності лінгвокультурологічних розвідок, а в «моді». «Мода» в мовознавстві захоплює науковців, особливо початківців, подібно до того, як будь-якого пересічного громадянина захоплює модний одяг, модні автомобілі, модна музика тощо. Середовище таких «стиляг» і породжує епігонів-халтурників. Праці останніх не вибудовуються, як правило, на повному концептному аналізі¹⁰, та й навіть у добросовісно виконаних дисертаційних роботах можна зустріти некоректності, які надають критикам лінгвокультурології vs лінгвоконцептології додаткові аргументи щодо позірної примітивності методологічного апарату цих дисциплін. Наприклад, у монолінгвальної праці дослідниця ставить завдання «довести універсальний характер морально-етичних концептів “Гріх” і “Сором” у національній лінгвоментальності»¹¹. Як можна довести універсальний характер концептів у межах лише української лінгвокультури? При цьому авторка залучає лінгвостатистичні підрахунки, щоб зробити такий висновок: лексема *сором* має нейтральну оцінку на тлі її синонімів *стид*, *страм*, *страмота*, *страмовище*, *страмовисько*, *ганьба*, *зняковіння*, *збентеження*, *незручність*, *сором'язливість*, *конфуз*¹². Але такий висновок можна зробити і без спеціального дослідження.

Численні некоректності в лінгвокультурологічних працях пов'язані головним чином з тим, що науковці не дотримуються основного принципу: лінгвокультурологи мають спиратися у своїх результатах і висновках виключно на емпіричний матеріал — мовні факти. Інакше можна отримати висновки, які викликають, як мінімум, подив, напр.: «Джерела вищості англійської нації над іншими, як здається, слід шукати не лише в імперській величчї цариці колоній (як це прийнято робити) [...] а в острівному положенні Великобританії»¹³; «Англіїці й американці є більш прагматичними, ніж росіяни, та часто цинічні»¹⁴; «Існує думка, що в межах російської культури індивідуалізм не може стати домінантним світоглядом, бо суперечить її основним принципам, де головним є духовність»¹⁵.

Утім, інколи дивують лінгвокультурологічні висновки не лише епігонів, а й відомих науковців, напр.: «Особливість російської культури полягає в тому, що в ній існує особливе почуття — любов до справедливості»; «Родинне тепло слугує взірцем добродушного ставлення до людей узагалі. Тут російська мова підтверджує традиційне уявлення про широчінь і щедрість російської душі. Більше того, вона підказує людині готовність обійняти родинною любов'ю увесь світ»¹⁶. Останні тези слугують, на наш погляд, найяскравішим прикладом етнонаціоналізму, тому без сарказму їх сприйняти неможливо, особливо в контексті нинішньої українсько-російської війни.

¹⁰ У них не проводиться опитування носіїв мови, вони не містять репрезентативних вибірок, їхні висновки не підтверджуються лінгвостатистичною верифікацією тощо.

¹¹ Вдовиченко Н. В. Вербалізація морально-етичних концептів в українській мовній картині світу : Дис. ... канд. філол. наук. — О., 2015. — С. 8.

¹² Там же. — С. 180.

¹³ Девнянинова Г. С., Мусихина К. М. О месте концепта *more* в национальном самосознании англичан // Языковая личность: текст, словарь, образ мира : К 70-летию чл.-кор. РАН Ю. Н. Караулова. — М., 2006. — С. 38.

¹⁴ Сабадашова М. Г. Лексико-фразеологические способы выражения семантического пространства память / забвение в русском и английском языках : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Волгоград, 2011. — С. 15.

¹⁵ Слепушкина Е. В. Фразеология русского и английского языков в зеркале национального менталитета (на материале концептов «предупреждение» и «угроза») : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Пятигорск, 2009. — С. 16.

¹⁶ Зализняк Анна А., Левонтина И. Б., Шмелёв А. Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира. — М., 2005. — С. 370, 246.

Не відстають тут і деякі українські лінгвокультурологи, які постійно декларують якусь особливу духовність українців як їхню національну рису¹⁷. Чого варті лише такі «шедеври»: «Українська бабуся — це унікальне світове явище. Онуків вона часто-густо любить ще більше, ніж дітей»; «Ще однією сучасною рисою українців є гостре несприйняття (особливо старшими поколіннями) похабщини, бруду телепередач, осуд аморальності гулящої жінки, матері-зозулі, що не дбає про дитину»; «В останні роки в Росії, в Україні одним із поширених концептів, що характеризує сучасний менталітет, є “уміння жити”»; «Український народ, попри тотальне знецінення молоддю моральних вікових традицій, практику співжиття у громадянському шлюбі, хоче і вмєє кохати. Молоді люди стають на весільний рушник за велінням сердець і лише зрідка через вигоду, розрахунок»¹⁸.

Незрозуміло, на чому ґрунтуються ці висновки. Сумнівно, що на лінгвістичному аналізі. Тут його зовсім немає. Отже, такі висновки є не лінгвокультурологічними, а культурологічними vs етнологічними. Хоч і в цих «народознавчих» дисциплінах має бути присутнім науковий аналіз. Інакше як довести, що українські молодята «лише зрідка» одружуються через розрахунок?

Крім «моди», епігонству в лінгвокультурології сприяють також численні дисертаційні ради, зокрема і в Україні, оскільки кожна така рада має продемонструвати свою результативність, яка вимірюється кількістю захищених дисертацій за період каденції. Гонитва за кількістю часто призводить до нехтування якістю, що примушує дисертаційні ради до певної лояльності щодо неякісних дисертаційних робіт, і лінгвокультурологія vs лінгвоконцептологія тут ні до чого.

2. Лінгвокультурологія vs антропологічна лінгвістика. Гумбольдт і неогумбольдтіанство. Гіпотеза Сепіра–Ворфа. Як уже зазначалося, лінгвокультурологія є пострадянським варіантом поширеного в західній, передусім американській, лінгвістичній традиції такого наукового напрямку, як антропологічна лінгвістика. Інакше кажучи, лінгвокультурологія є результатом адаптації антропологічної лінгвістики на базі тих напрацювань, що вже існували на пострадянському просторі гуманітарного знання. Тому тут чітко простежується домінування ідеалістичних категорій. Натомість антропологічна лінгвістика більшою мірою розбудовувалася на позиціях ворфіанства та неоворфіанства (гіпотеза Сепіра–Ворфа).

Відповідно абсолютно методологічно некоректними є, на наш погляд, ті звинувачення критиків лінгвокультурології, які стосуються «надмірного захоплення» авторами лінгвокультурологічних праць положеннями гіпотези Сепіра–Ворфа. Саму ж цю гіпотезу вони вважають надуманою, профанною та науково бездоказовою¹⁹. Ці науковці ігнорують той факт, що антропологічна лінгвістика, з одного боку, та лінгвокультурологія, — з другого, постали на тлі дещо різних філософських, психологічних і лінгвістичних традицій. Сумнівно, що гумбольдтіанство, як і неогумбольдтіанство, мали абсолютний вплив на формування гіпотези Сепіра–Ворфа американськими лінгвістами-антропологами. Якщо відштовхуватися від того факту, що засновник американського антропологічного мовознавства (етнолінгвістики) Ф. Боас був знайомий з працями В. Гумбольдта та його adeptів²⁰, а його послідовник Е. Сепір навіть опрацюву-

¹⁷ Можливо, колись духовність і була національною рисою українців, але нині — у час тотальних глобалізаційних процесів — вона втратила свої ключові позиції.

¹⁸ Українська лінгвокультурологія: Навч. посіб. для студентів зі спец. «Українська мова і література» / Кол. авт.: Потапенко О. І., Потапенко Я. О., Кожуховська Л. П., Чубань Т. В., Левченко Т. М., Бурчик І. В. — Корсунь-Шевченківський, 2014. — С. 215, 216, 218, 219.

¹⁹ Див., напр.: Павлова А. Знач. праця. — С. 22–23; Прожилов А. В. Лінгвоконцептологія: триумфальний подвиг или бег по «языковому кругу»? — С. 16–17.

²⁰ Він, до того ж, мав німецьке походження.

вав спадщину Й. Гердера²¹, то існують підстави для сумніву в тому, що учень Е. Сепіра Б. Ворф, який навіть не мав лінгвістичної vs філософської освіти, безпосередньо спирався на ідеї європейського лінгвального релятивізму або запозичував їх. Утім, саме Б. Ворфа вважають автором згаданої гіпотези. Очевидно, для викристалізування останньої йому вистачило теоретико-філософського підґрунтя своїх попередників — Ф. Боаса та Е. Сепіра. А той факт, що основи теорії лінгвального релятивізму закладалися паралельно по обидва боки Атлантичного океану²², чітко засвідчує: для появи цієї теорії визріли політико-історичні та соціокультурні передумови розвитку людської спільноти. Відмінними, звичайно, є більша «ідейність» (затеоретизованість) європейського лінгвального релятивізму, оскільки він формувався переважно на поглядах німецьких філософів на ґрунті суспільного запиту епохи «націотворення», та більша «емпіричність» (практичність) американського мовного релятивізму, бо тут такі ідеї зароджувалися переважно на основі практичних напрацювань американських лінгвістів, де вимогою часу стала необхідність вивчення мов американських індіанців.

Гіпотеза Сепіра–Ворфа була і є надзвичайно популярною, і тут немає жодного перебільшення. Інша справа, що інтерес до неї зростав або спадав відповідно до поширення тих чи інших ідей у царині гуманітарного знання протягом фактично всього ХХ та початку ХХІ століть. Це є нормальним з огляду на те, що весь розвиток людства подається як спіраль. Однак кожний наступний її виток має нову якість, тому той сплеск інтересу до цієї гіпотези, який простежувався у 50-ті роки минулого століття, мав принципово інше методологічне підґрунтя, ніж той, який відбувається сьогодні, бо мовознавство й суміжні з ним науки не стоять на місці: відкриваються нові мови, а з ними й нові факти, що підтверджують гіпотезу Сепіра–Ворфа. До того ж значною мірою удосконалилися експериментальні методики, на основі яких проводяться експерименти з носіями різних мов, що демонструють принципові відмінності їхнього мислення, точніше світосприйняття та світорозуміння. Усе це дає змогу спростувати той аргумент опонентів лінгвокультурології, що стосується обмеженого, на їхню думку, мовного матеріалу, на якому розбудовується ця гіпотеза.

Солідну доказову базу щодо гіпотези Сепіра–Ворфа надають, наприклад, результати експериментів, які проводить антрополог Л. Бородіцкі зі своїми колегами Л. Шмідтом і У. Філіпсом. Маючи в розпорядженні дві лабораторії, ці науковці залучають у своїх експериментах значну кількість респондентів. На основі цих експериментів встановлено, що, наприклад, слово-стимул *mist*, яке в іспанській мові має чоловічий рід, а в німецькій — жіночий, викликає в іспанців і німців різні реакції: в іспанців воно асоціюється з чоловічими якостями, а в німців — з жіночими²³.

Вагомі аргументи на користь гіпотези Сепіра–Ворфа надають і дослідження британського соціолога С. Левінсона²⁴, який першим описав феномен тих мов, у яких просторова орієнтація спирається не на відношення до того, хто говорить (орієнтації «праворуч», «ліворуч», «попереду» та «позаду»), а суто на географіч-

²¹ Sapir E. Herder's «Ursprung der Sprache». — Chicago, 1907. — 142 p.

²² Пор., наприклад, роки виходу друком праць Е. Сепіра «Мова» та одного з найвідоміших і найпопулярніших неогумбольдтіаців Л. Вайсгербера «Рідна мова і формування духу»: Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. — New York, 1921. — 125 p.; Weisgerber L. Muttersprache und Geistesbildung. — Göttingen, 1929. — 170 S.

²³ Див. докладніше: Boroditsky L., Schmidt L., Phillips W. Sex, Syntax, and Semantics // Language in Mind: Advances in the Study of Language and Thought. — Cambridge, MA, 2003. — P. 61–80.

²⁴ Див., напр.: Levinson S. C. Space in Language and Cognition: Explorations in Cognitive Diversity. — Cambridge, 2003. — 389 p.

ні координати, тобто «північ», «південь», «схід» і «захід». Ці дослідження продовжив Г. Дойчер²⁵, який установив, що в носіїв мови Guugu Yimithirr існує певний «внутрішній компас», за яким вони з самого дитинства навчаються орієнтуватися в просторі не відносно самих себе, як це притаманно, наприклад, європейцям, а за сторонами світу. Тому в таких лінгвокультурах людина аж ніяк не зрозуміє ідеї потоку часу. Цей висновок підтвердили Л. Бородітські та Е. Гебі²⁶ за допомогою експериментів з носіями мови Kuuk Thaayorre, які також описують розташування об'єктів у навколишньому світі на основі сторін світу. Проте в цього народу ще й принципово інше сприйняття часу: останній тече, в їхньому уявленні, зі сходу на захід.

Сучасний рівень знань мов та експериментальних методик дає змогу повністю заперечувати теорії, які ще зовсім недавно, здавалося б, ґрунтувалися на солідній доказовій базі. Прикладом може слугувати теорія Берліна–Кей про наявність назв основних кольорів в усіх мовах світу: Б. Берлін і П. Кей установили в середині минулого століття, що всі мови світу мають слова на позначення чорного, білого, червоного, а також теплих і холодних кольорів²⁷. Однак згаданий уже нами С. Левінсон²⁸ знайшов факти, що суперечать положенням цієї теорії: ідеться про мову Yélfí Dnye, де кольори є метафорами. У цій мові немає ні слів для називання кольорів, ні навіть самого слова «колір», натомість носії Yélfí Dnye говорять про кольори метафоричними виразами, використовуючи на їхнє позначення об'єкти з навколишнього середовища. Це не свідчить, зрозуміло, що носії цієї мови мають якусь особливу, не таку, як у інших людей, зорову рецепцію, але умови їхнього існування, передусім зовнішні чинники, так вплинули на формування їхньої когнітивної та, відповідно, мовної картин світу, що детальне розрізнення колірних спектра стало для них нерелевантним, а отже, не було потреби і в називанні основних кольорів.

Ще одним подібним прикладом, коли нові мовні факти суперечать загальноприйнятим теоріям, може слугувати відсутність чисел, назв кольорів, досконалої форми, а також базових слів для позначення кількості («декілька», «небагато» та ін.) у мові Pirahã²⁹. Цей факт повністю ставить під сумнів теорію Н. Хомського про існування універсальної граматики. Численні експерименти, метою яких була спроба дати відповідь на питання, чи можливе розпізнавання чисел, якщо відсутня система числення³⁰, давали той самий результат: носії мови піраха можуть розпізнавати числа лише на елементарному рівні — їхнє числення закінчувалося на двох або трьох предметах. Очевидно, у носіїв цієї мови не було потреби рахувати, щоб виживати в умовах амазонських джунглів.

Сучасна методика проведення лінгвістичних експериментів постійно удосконалюється, що дозволяє мовознавцям виходити на принципово новий рівень наукової достовірності таких експериментів. Ті висновки, які ще зовсім недавно ґрунтувалися більшою мірою на інтуїції дослідників, ніж на науково достовір-

²⁵ Deutscher G. *Through the Language Glass : Why the World Looks Different in Other Languages*.— New York, 2010.— P. 161–163.

²⁶ Boroditsky L., Gaby A. Remembrances of Times East: Absolute Spatial Representations of Time in an Australian Aboriginal Community // *Psychological Science*.— 2010.— Vol. 21. Fasc. 11.— P. 1638.

²⁷ Berlin B., Kay P. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*.— Berkeley, 1991.— 196 p.

²⁸ Levinson S. C. Yélfí Dnye and the Theory of Basic Color Terms // *Journ. of Linguistic Anthropology*.— 2000.— Vol. 10. Fasc. 1.— P. 3–55.

²⁹ Everett D. L. Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã : Another Look at the Design Features of Human Language // *Current Anthropology*.— 2005.— Vol. 46. Fasc. 4.— P. 622.

³⁰ Див., напр.: Gordon P. Numerical Cognition Without Words : Evidence from Amazonia // *Science*.— 2004.— Vol. 306.— P. 496–499.

них фактах, можна перевірити нині за допомогою сучасних технологій. Так, група науковців, яка проводила експеримент з носіями мандаринського діалекту китайської мови, використала для доведення прямого зв'язку між мовою та такою когнітивною здатністю людини, як розпізнавання кольорів, магнітно-резонансну томографію³¹. Цей експеримент продемонстрував, що в той момент, коли респонденти бачили колір, для якого існує в мові просте найменування, у їхньому мозку активувалася та частина, яка відповідає за мову.

Як бачимо, нові мовні факти й сучасні експерименти дають змогу осмислити проблему взаємозв'язку мови й мислення зовсім по-іншому. Тому пріоритетним сьогодні є не саме доведення гіпотези лінгвального релятивізму, бо досі невизначеним і дещо фантомним залишається людське мислення, а експериментальна перевірка кореляції останнього з мовою. Для цього виділяють, як правило, окремі когнітивні здібності людини, взаємовідношення яких з мовою встановлюють експериментально. За допомогою таких експериментів доведено, що мова тією чи іншою мірою впливає на перебіг розумових процесів, і важливим при цьому є не рівень розвитку певної лінгвокультури, а структура мови та її лексика.

Отже, праці, виконані в руслі антропологічної лінгвістики, спрямовані на пошук доказів «слабкого» варіанта гіпотези лінгвального релятивізму, суть якого можна передати відомою тезою Р. Якобсона: «Мови відрізняються одна від одної тим, що в них має бути виражено, а не тим, що вони можуть виразити»³², тобто мова лише «підказує», як нам думати. «Сильний» варіант цієї гіпотези, згідно з яким мова повністю детермінує світосприйняття і світорозуміння людини, є ідеологічно вразливішим, оскільки він сформувався на більш «ідеологічному» філософському підґрунті, а це, у свою чергу, робить його зручним для політичних маніпуляцій. Тому до цього варіанта лінгвального релятивізму тяжіють розвідки, виконані в царині не антропологічної лінгвістики, а більш «ідеологічної» лінгвокультурології. Хоча дослідники-лінгвокультурологи, зокрема й російські³³, розуміючи значне ідеологічно-філософське перевантаження останньої, усе частіше роблять спроби підсилити теоретико-методологічну базу цієї дисципліни за рахунок нових та науково надійних методів і методик.

Абсолютно не можемо погодитися з думкою опонентів лінгвокультурології³⁴, що пошуки «народної душі», розпочаті на початку XIX ст. В. Гумбольдтом, Й. Фіхте та ін., втратили нині свою актуальність, бо, навпаки, останніми десятиліттями неабияк зріс інтерес людини у світлі нових наукових парадигм до вивчення самої себе та до вивчення свого місця в навколишньому світі³⁵. Цей інтерес ніколи й не згасав, стрибкоподібно змінюючи фокус концентрації наукової думки залежно від обставин і вимог, які супроводжують розвиток людського суспільства³⁶. Солідний відтинок часу, протягом якого вчені займаються пошу-

³¹ Tan L. H., Chan A. H. D. et al. Language Affects Patterns of Brain Activation Associated with Perceptual Decision // Proceedings of the National Academy of Sciences.— 2008.— Vol. 105. Fasc. 10.— P. 4008.

³² Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation // The Translation Studies Reader.— London ; New York, 2000.— P. 166.

³³ Див., напр.: Зализняк А. А. Лингвоспецифические единицы русского языка в свете контрастного корпусного анализа // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : Материалы междунар. конф.— М., 2015.— Вып. 14.— С 683–696.

³⁴ Андреев К. Знач. праця.

³⁵ Визначення власного «Я» у соціокультурному середовищі є абсолютно неможливим без дослідження мови й культури людини.

³⁶ Наприклад, значний інтерес до мов, а також і культур індіанців Північної Америки, який, власне, створив передумови виникнення ворфіанства, а згодом неоворфіанства, з'явився в американському мовознавстві після успішного використання мов індіанських племен черокі, навахо та ін. як шифрів радистами-шифрувальниками у Другій світовій війні.

ком «душі народу», не є тим чинником, який автоматично деактуалізує цей пошук, бо деякі проблеми, зокрема проблему співвідношення мови й мислення, найкращі мислителі й науковці різних епох розв'язують уже протягом двох тисячоліть, але однозначних відповідей так і не знайшли.

Якщо ж бути принциповим у питанні витоків поняття «душа народу», то воно має, на наше переконання, глибшу, ніж двохсотлітню, історію, оскільки вперше зустрічається у працях Й. Гердера (нім. *Volksseele*). Уже потім його підхопили у своїх концепціях послідовники цього німецького філософа — Й. Фіхте, Г. Гегель, Я. Грімм, брати Шлегелі та, врешті-решт, В. Гумбольдт³⁷. Саме В. Гумбольдт, завдяки його інтересу до етнографічних досліджень і порівняльної філології, фактично став «батьком» сучасної лінгвістики, декларуючи вже не поняття «душа народу» (*Volksseele*), а «дух народу» (*Volksgeist*). Започатковане в цей період розвитку лінгвістичної науки порівняльно-історичне мовознавство не втратило актуальності і в наші дні, бо жодна лінгвістична парадигма ще не вичерпала й донині своїх методологічних і практичних можливостей.

3. Лінгвометодологія лінгвокультурології vs зіставної лінгвокультурології. Основне завдання лінгвокультурології полягає в тому, щоб за допомогою аналізу мовних одиниць і явищ (що важливо!) реконструювати релевантні для тієї чи іншої спільноти факти соціокультурної генези. Не викликає сумніву також те, що науково вагомих результатів можна досягти в царині лінгвокультурології лише при зіставному вивченні різних лінгвокультур, тобто мова йде про зіставну лінгвокультурологію як найперспективніший і методологічно найадекватніший лінгвокультурологічний напрям. Одним із основоположних принципів при цьому має стати якомога більша редуція етноцентричного викривлення результатів таких досліджень.

З огляду на це абсолютно не можемо погодитися з опонентами лінгвокультурології, що лінгвокультурологічні розвідки не потребують від дослідника знання мов³⁸, оскільки навіть монологічні праці спираються головним чином саме на традиційну методологію — описовий (дескриптивний) метод, дефініційний (семний, компонентний) аналіз, контекстний аналіз, етимологічний аналіз та ін. Тому детальне вивчення будь-якої мовної одиниці (мовного явища) вимагає фахового володіння не лише іноземними мовами, а й рідною. Особливо це стосується монологічних лінгвокультурологічних студій, де дослідник може зробити об'єктивні висновки, спираючись виключно на глибокий фаховий аналіз тієї чи іншої мови. Інакше це буде не лінгвокультурологічне, а культурологічне vs етнологічне (етнографічне) дослідження, де як об'єктивні наукові факти сприйматимуться стереотипи, обрядодії, вірування, звичаї, забобони тощо певного мовного соціуму. Проте, як зазначалося, монологічні розвідки не є особливо перспективними у сфері лінгвокультурології vs лінгвоконцептології.

Важливо наголосити, що лінгвокультурологи спираються переважно на усталені емпіричні методи. Звичайно, специфіка самого об'єкта дослідження — мови (мовного знака), яка більшою мірою є ідеальним явищем, ніж матеріальним, передбачає застосування і такого методу, як інтроспекція, а також різноманітних експериментальних методик. Утім, опоненти лінгвокультурології стверджують, що лінгвометодологічний апарат останньої є значною мірою сумнівним, бо «сила лінгвокультурологічного методу в його відсутності»³⁹.

³⁷ Г. Дойчер уважає, що ідея тісного взаємозв'язку та принципової взаємозалежності мови й культури народу викристалізувалася ще в XVI ст. у працях англійця Ф. Бекона, а дещо згодом — француза Е. Б. де Кондільяка (*Deutscher G. Op. cit. — P. 3*).

³⁸ Андреев К. Знач. праця.

³⁹ Там же.

Справді, усталеного лінгвокультурологічного методу поки що не існує, хоча спроби його задекларувати робилися не раз⁴⁰. Сама міждисциплінарність лінгвокультурології перешкоджає, на нашу думку, зосередженню науковців на пошуку лінгвокультурологічного методу, бо навіть «придумувати велосипед», якщо він уже придуманий. Тобто йдеться про те, що немає гострої потреби в пошуку такого методу, оскільки дослідників-лінгвокультурологів повністю задовольняють «чужі», запозичені із суміжних наукових дисциплін, методи. До того ж, крім традиційних, тут простежується певна адаптація методів когнітивної лінгвістики, передусім концептного та інтерпретативного аналізів, які в лінгвокультурології набули специфічних процедур. Слід додати ще й поширену серед лінгвокультурологів практику застосування психолінгвістичних експериментів з метою об'єктивації результатів і висновків лінгвокультурологічного аналізу.

Прикметно, що саме останні методи піддаються найбільшій критиці з боку позитивістів за їхню «метафізичність». Хоча, наприклад, концептний аналіз застосовується для розкриття через значення мовних одиниць змісту концептів, що передбачає залучення процедур насамперед семного, контекстного та етимологічного аналізів. То невже він є більш «метафізичним», ніж традиційні методи мовознавства?

Отже, під поширеним поняттям «лінгвокультурологічний аналіз» слід розуміти не якийсь глибоко опрацьований та загальновизнаний метод, а сукупність дослідницьких процедур традиційної і когнітивної лінгвістики та психолінгвістики (соціолінгвістики). Зазначимо при цьому, що міждисциплінарний характер лінгвокультурології сприяє її методологічній відкритості, тому методологічний апарат останньої перманентно поповнюється новими дослідницькими процедурами. Передусім тут слід згадати методологію актуальної нині корпусної лінгвістики.

4. Лінгвокультурологія та її термінологічний апарат. З погляду опонентів лінгвокультурології, остання перенасичена «хитромудрою» термінологією — «лінгвокультурема», «етнічна ментальність», «мовна картина світу», «лінгвоспецифічний етноконцепт», «національна концептосфера», «семіотичні межі етнокультури», «номінативне поле лінгвокультуреми» та ін., яка, на їхню думку, не піддається будь-якому раціонально-логічному визначенню. Деякі словосполучення, наприклад «національний характер», «національний менталітет», «національна ментальність», «етнічна ментальність», узагалі вважаються беззмістовними міфологемами, оперувати якими в науковому дискурсі неприпустимо⁴¹.

Можливо, тут і є якась частка істини. Наприклад, у нас є певні застереження щодо такого термінологічного «вितвору», як «лінгвоспецифічний етноконцепт». Але чи не було ще зовсім недавно поширеним у традиційній (структурно-системній, іманентній) лінгвістиці словосполучення «семантика значення», яким послуговувалися досить солідні науковці?

Можна також погодитися, що деякі поняття є «розмитими». Передусім це стосується «лінгвокультуреми», оскільки спроба одного із засновників лінгвокультурологічного напрямку в мовознавстві, В. В. Воробйова, представити лінгвокультуреми як одиницю, що належить одночасно двом рівням — мовному й

⁴⁰ Див., напр.: *Ковшова М. Л.* Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.— М., 2009.— 48 с.; *Чубур Т. А.* Теоретические основания лингвокультурологических сопоставительных исследований : Автореф. дис. ... д-ра филол. наук.— Воронеж, 2011.— 46 с.

⁴¹ *Прожилов А. В.* Лингвоконцептология: триумфальный подъем или бег по «языковому кругу»?— С. 13.

ментальному⁴², виявилася, на нашу думку, методологічно безперспективною, бо про неї вже нечасто згадують у сучасних лінгвокультурологічних працях.

Безперечно, до термінології тієї дисципліни, яка тільки-но виокремилася в самостійний науковий напрям, завжди є численні претензії і застороги. Однак частина термінів і понять, які вони позначають, виникли й закріпилися в науковому обігові ще до офіційного виникнення лінгвокультурології. Так, термін «концептосфера» належить академікові Д. С. Лихачову⁴³. Відповідно виникає логічне запитання: чи можна з такою легкістю ставити під сумнів ті терміни й поняття, якими оперував відомий в усьому світі вчений?

Якщо ж узяти до уваги й той факт, що лінгвокультурологія vs лінгвоконцептологія значною мірою постали на методологічній базі когнітивної лінгвістики, то під сумнів можна поставити термінологію, а відповідно і науковий рівень учених міжнародного масштабу — Р. Джекендоффа, М. Джонсона, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Л. Талмі, Ч. Філлмора, Ж. Фоконьє, У. Чейфа, А. Ченкі та багатьох інших. До речі, Дж. Лакофф займає першу сходинку рейтингу Google Scholar у рубриці «Linguistics»⁴⁴, що, як ніщо інше, красномовно свідчить про його наукові досягнення, а той напрям когнітивної лінгвістики, який він разом із М. Джонсоном детально опрацював — теорію когнітивних метафор, жодним чином не можна назвати псевдонауковим.

5. Концепт «Капці», або Критерії визначення лінгвокультурних концептів. Критики лінгвокультурології переконані, що відсутність чітко визначеного лінгвокультурологічного методу приводить до аналізу нелогічних і навіть дивних для тієї чи іншої лінгвокультури етноспецифічних концептів. Зокрема, дослідники російського мовного етносу присвячують свої лінгвокультурологічні розвідки таким концептам, як «Боевой листок», «Тапочки», «Нефть», «Сочи», «Слон», «Бык»⁴⁵.

Зазначимо, що навіть ці концепти не є нелогічними, якщо взяти до уваги те, що, наприклад, концепт «Бик» аналізується в іспанській лінгвокультурі⁴⁶, а концепт «Капці» входить до концептополів «Одяг» або «Мода» в багатьох європейських мовних етносах⁴⁷. Щодо лінгвокультурної значущості для російськомовного соціуму концепту «Слон», то тут, на перший погляд, справді можуть виникати сумніви, оскільки ця тварина для росіян є екзотичною. Утім, це лише на перший погляд, бо якщо здійснити детальний словниковий і контекстний аналіз російської лексики *слон*, то виявимо численні похідні значення слів-дериватів, а також фразеологічні одиниці (ФО), побудовані на найнеочікуваніших образах і асоціаціях, що пов'язані зі слоном⁴⁸, напр.: *брить слона* — «займатися довгою, нудною справою»; *замочить слона* — «поїсти смаженої картоплі»; *качать слону яйца* — «займатися пустою, непотрібною справою; байдикувати».

Можна навести й інші приклади, де компонент *слон* надає ФО семантики перебільшення якості, міри або розміру якогось предмета, явища чи процесу, що, очевидно, пов'язано з незвичайно великим розміром цієї тварини⁴⁹. Не інакше

⁴² Воробьев В. В. Лингвокультурология. — М., 2008. — С. 102.

⁴³ Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Изв. АН СССР : Сер. лит. и яз. — М., 1993. — Т. 52. № 1. — С. 5.

⁴⁴ Він має понад 135 тис. покликань на свої праці.

⁴⁵ Воркачев С. Г. Лингвокультурная концептология и ее терминосистема... — С. 15.

⁴⁶ Соловьёва Н. И. Актуализация лингвокультурного концепта «бык» в испанской языковой картине мира : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 2009. — 22 с.

⁴⁷ Див., напр.: Ягофарова Л. Т. Вербализация концептосферы «мода» в современной отечественной массовой литературе : Дис. ... канд. филол. наук. — Елец, 2015. — 234 с.

⁴⁸ Тут і далі: Большой словарь русских поговорок / Сост. В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. — М., 2007. — С. 622.

⁴⁹ Напр.: *догнать слона* — «швидко втекти»; *наехать на слона* — «нажити сильного, серйозного ворога»; *слона не приметить* — «не помітити найважливішого». У наївному

як концептом характеризує російське слово *слон* відома представниця традиційного білоруського мовознавства Н. Б. Мечковська⁵⁰, яку аж ніяк не можна запідозрити в якомусь «модному» лінгвоепігонстві. Вона відзначає особливу популярність у живому російському мовленні ФО з компонентом *слон*, напр.: *здоровенный как слон; неповоротливый как слон; топать как слон; переть / идти напролом как слон; как слону дробина; слон сдох; доволен как слон*. При цьому слон перестає бути еталоном великої тварини, зазнаючи різних трансформацій, навіть часом абсурдних. Прикладом може слугувати алогічна примовка *Купи слона!*, яку підлітки повторюють для випробовування терпіння або, можливо, винахідливості співрозмовника.

Якщо ж провести паралелі з українською мовою, то тут теж знайдемо не один десяток ФО з компонентом *слон*, хоча вже з більш меліоративною семантикою⁵¹, не кажучи вже про значне поширення цих ФО, наприклад, в україномовному публіцистичному дискурсі останніх років⁵².

Отже, той факт, що лексему *слон* містить не один десяток ФО, є беззаперечним свідченням лінгвокультурної маркованості поняття «слон», оскільки фразеологія вважається відзеркаленням мовної свідомості народу, і це вже визнається чи не більшістю науковців. До того ж ще одним надійним критерієм, який можна встановити без особливих проблем, є поширення цієї лексеми в сучасних публіцистичному, розмовному та інших дискурсах. Тому якщо тлумачити концепт зовсім просто, тобто як те поняття, яке «приростає» в процесі соціокультурного функціонування додатковими образами й соціокультурними (ціннісними) смислами, то поняття «слон» цілком можна вважати концептом не лише в російській, а й в українській лінгвокультурах. Однак це ще не є автоматичним визнанням його лінгвокультурної значущості для росіян / українців, оскільки така значущість виявляється на основі детального й прискіпливого лінгвокультурологічного аналізу.

уявленні носіїв російської мови слони мають незвично великий статевий орган і, відповідно, неабияку здатність до злягання (пор. також аналогію хобота слона зі статевим органом чоловіків у фразеологізмі *слон без хобота*, у якому образно-мотиваційна база має безпосередній зв'язок, на нашу думку, з обрядом обрізання у євреїв), напр.: *знакомиться с белыми слониками* — «злягатися, займатися сексом». Крім цього, представники російської лінгвокультури вважають, що у слонів непомірні та інтенсивні сечовипускання і дефекація, напр.: *отвезать слона* — «сходити до туалету, здійснити сечовипускання»; *слепить слона* — «випорожнитися»; *звонить слонику* — «сходити до туалету».

⁵⁰ Мечковская Н. Образная концептуализация градуально-количественных представлений в русской фразеологии // *Kognition, Sprache und phraseologische / paremiologische Graduiierung*. — Wiesbaden, 2005. — S. 110–111.

⁵¹ Напр.: *слона з'їсти* — «голодна людина»; *з мухи зробити слона* — «перебільшення»; *слона не помітити* — «неуважний»; *слона проковтнути* — «замовкнути»; *слон і моська* — «негарна пара»; *боїться як слон мухи* — «байдуже»; *слон на вухо наступив* — «негарний спів»; *повертається як слон у посудній лавці* — «незграбний»; *радий як слон після бані (у тапочках)* — «нерозумно радіє»; *як слону пропелер* — «недоречно»; *захотіти рожевого слоника* — «забажати неможливого».

⁵² Напр.: «Тому хотілося б сподіватися, що цього разу Кабмін не поведеться, як слон у посудній крамниці, і ми не отримаємо ефекту, протилежного бажаному»; «[...] якій дали в руки багато в чому недолугий процесуальний закон — Кодекс адміністративного судочинства, що, немов слон у посудній лавці, “пройшовся” по інших судових юрисдикціях»; «[...] держава своїм втручанням усе тільки псує, поводить, як слон у посудній крамниці тощо»; «Стосовно музики одного разу зауважив: “Мені слон на вухо наступив!”»; «Багато чого ще є, де ми поводимося як слон у посудній крамниці та наступаємо на власні граблі»; «[...] аби тільки держава тримала кордон від контрабанди, цивілізовано контролювала якість пального і не поводитися на ринку нафтопродуктів, немов слон у посудній лавці» (Лінгвістичний портал. — <http://www.mova.info>).

6. Лінгвокультурологія і «духовні скріпи». Лінгвокультурологія і лінгвонарцисизм vs лінгвонаціоналізм. Слід зазначити, що науковий аналіз дискутованих проблем лінгвокультурології «засліплений» в опонентів останньої злою іронією та гострим сарказмом, які спрямовані передусім на російський лінгвонарцисизм vs лінгвонаціоналізм, а також «духовні скріпи» росіян. Тому не дивно, що критиками цієї дисципліни є переважно вчені-емігранти, які працюють у західноєвропейських університетах, або представники західноєвропейської (переважно німецької та австрійської) лінгвістики. Одна з таких мовознавців-емігрантів, А. В. Павлова, визначає лінгвокультурологію навіть як евфемістичне позначення для лінгвонаціоналізму⁵³.

Прикметно, що лінгвонаціоналізм протиставляється, як правило, позитивнішому лінгвопатріотизму. Межа між цими двома поняттями є досить розмитою⁵⁴, оскільки обом властиве чітко виражене прославляння рідної мови, а також гіпостазування, тобто надання мові статусу певної величини, вирваної з історичного й соціального контекстів, яка має ті чи інші характеристики, що не залежать від волі носіїв цієї мови⁵⁵. Саме тому ці поняття слід чітко диференціювати, щоб уникнути некоректних звинувачень мовознавців-патріотів у поширенні націоналістичних ідей. До того ж відмінність між аналізованими поняттями фактично зникає в тих випадках, коли націоналізм тлумачиться дослідниками позитивно, тобто виключно як вірність і відданість своїй нації.

На наше глибоке переконання, у значній частині лінгвокультурологічних розвідок більшою чи меншою мірою присутній етноцентризм самого дослідника, тому в таких працях можна зустріти лінгвонарцисичні, рідше лінгвонаціоналістичні, пасажі. Стосується це передусім ранніх лінгвокультурологічних праць, особливо тих, які були присвячені пошуку якоїсь духовної унікальності російської лінгвокультури⁵⁶. Згадаймо лише, до яких небачених розмірів була «роздута» в подібних працях «загадкова російська душа», відлуння чого простежуємо ще й сьогодні в Україні⁵⁷. Складається враження, що часто результати таких пошуків наперед відомі дослідникам, тобто їхні висновки ґрунтуються не на повному лінгвокультурологічному аналізі, а на власне культурологічному, де роль лінгвістичного аналізу відходить на далеку методологічну периферію. Цю методологічну слабкість простежуємо навіть у працях «піонера» лінгвокультурології В. В. Воробйова, передусім у тих, де переважає монолінгвальний аналіз «духовних скріп» російської лінгвокультури⁵⁸.

Той факт, що пошуки російських лінгвокультурологів значною мірою зосереджені на «духовних скріпах» (концепти «Духовность», «Державность», «Соборность», «Православие», «Вера», «Патриотизм», «Справедливость», «Лю-

⁵³ Павлова А. Можно ли судить о культуре народа по данным его языка?— С. 28.

⁵⁴ Gardt A. Sprachnationalismus zwischen 1850 und 1945 // Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnissen in Geschichte und Gegenwart.— Berlin ; New York, 2000.— S. 247–248.

⁵⁵ Мова, наприклад, має свою *природу, характер, сутність, (цілющу) силу, дух, душу, геній, красу* тощо; у цьому розумінні поширеними є фітосметафори: *мова може розпускатися, квітнути, розсіпати пелюстки, рости, в'янути, засихати, гинути* тощо.

⁵⁶ Воробьев В. В. Лингвокультурологическая парадигма личности.— М., 1996.— 170 с.; Жданова В., Щеголева Ю., Сорокин Ю. А. Русские и русскость (лингвокультурологические этюды).— М., 2006.— 335 с.; Зализняк Анна А., Левонтина И. Б., Шмелёв А. Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира.— М., 2005.— 540 с.

⁵⁷ Див., напр.: Хуторцова М. И. «Загадочная русская душа» как национально-культурный компонент языковой картины мира // Лінгвістика. Лінгвокультурологія.— 2013.— Т. 6.— С. 175–185.

⁵⁸ Див., напр.: Воробьев В. В. Лингвокультурология.

бовь», «Русский мир», «Русский язык», «Милосердие» та ін.⁵⁹), також важко заперечити, бо все це є очевидним. Ураховуючи шлях розвитку пострадянської Росії, можна припустити, що специфіка її державницької політики (велика територія, понад сто національностей, стрімке вимирання власне російського населення, відцентрові тенденції суб'єктів Російської Федерації тощо) потребувала ще від самого початку (1989–1992 рр.) певної ідеї, яка «скріпила» б усі національності та території Росії навколо великодержавного центру. 1996 року з цією метою Б. Сльцин оголосив про цілеспрямований пошук об'єднавчої «національної ідеї». Прикметно, що ніхто не може назвати більш-менш визначений перелік цих російських «скріп» або точно назвати критерії, за якими розділяються «скріпи» й «підскріпи» (напр.: *совесть, дух, душа, широта, простор, удаль, щедрость* та ін.). Однак те, що російська мова визнається однією зі «скріп», є однозначним свідченням крену російської лінгвокультурології в бік не лише лінгвонарцисизму, а й лінгвонаціоналізму⁶⁰.

Лінгвонаціоналізм російської лінгвокультурології ґрунтується на ідеях русофілства й повністю залежить від політичної ситуації в Росії. Свідченням цього слугує очевидна політична заангажованість деяких російських лінгвокультурологів, зокрема С. Г. Воркачова, який стверджує, що «громадянська війна на Україні — приклад лінгвокультурної війни: захист носіями російської мови своєї мовної та культурної ідентичності»⁶¹. Виникає запитання: це висновки політика чи мовознавця? Сумнівно, що такі висновки є результатом глибокого зіставно-лінгвокультурологічного дослідження.

Саме підтримувана Росією лінгвонаціоналістична ідея змушує російських дослідників вивчати мовну об'єктивацію релевантних, особливо в регіональному вимірі, лінгвокультурних концептів, нехтуючи мовою корінного населення регіонів. Такий підхід породжує часом парадоксальні висновки, коли дисертантка пише, що «концепт “Байкал” у регіональному лінгвокультурному просторі актуалізує базові цінності духовної культури народів Бурятії»⁶², натомість аналіз мовної об'єктивації цього концепту побудований у дисертації виключно на російськомовному дискурсі, а найпоширеніша в цьому регіоні корінна мова — бурятська — лишається поза увагою авторки. Подібні «парадоксальні» дослідження і створюють підґрунтя для критики, зокрема в тому питанні, що є власне «лінгвокультура». Чи можна, наприклад, говорити про «індійську лінгвокультуру», якщо індійської мови не існує?

Утім, українська лінгвокультурологія також може бути «інфікована» цим явищем з огляду на етноцентризм дослідників, якого важко позбутися в розвідках, присвячених вивченню мов і культур. Хоча протягом багатьох років пострадянської української незалежності реальна політична, юридична та фінансова

⁵⁹ Див., напр.: *Гостева И. В.* Динамика лингвокультурного поля «Духовность» в русской языковой картине мира (1981–2008 гг.) : Автореф. дис. ... филол. наук.— Челябинск, 2009.— 23 с.; *Сергеева Е. В.* Бог и человек в русском религиозно-философском дискурсе.— СПб., 2002.— 188 с.; *Табакова З. П.* Патриотизм как базовый концепт русской ментальности // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии.— Новосибирск, 2016.— С. 66–75.

⁶⁰ Лінгвонаціоналістичні ідеї поширені в Росії ще від часів М. В. Ломоносова. А. В. Павлова та М. В. Безродний цитують таку тезу М. В. Ломоносова про російську мову з його «Краткого руководства к красноречию»: «Повелитель многих языков, язык российский, не токмо обширностию мест, где он господствует, но купно и собственным своим пространством и довольствием велик перед всеми в Европе» (*Павлова А. В., Безродный М. В.* Знач. праця.— С. 141).

⁶¹ *Воркачев С. Г.* Лингвокультурная концептология и ее терминосистема...— С. 14.

⁶² *Жигачева Е. С.* Концепт БАЙКАЛ в региональной лингвокультуре : Дис. ... канд. филол. наук.— Улан-Удэ, 2015.— С. 8.

підтримка української мови як державної була відсутня, однак деякі лінгвоарцисичні vs лінгвонаціоналістичні ідеї культивувалися й культивуються нині досить активно⁶³.

Отже, у пропонованій статті здійснено короткий огляд слабких місць у методологічних позиціях лінгвокультурології на тлі поширення в сучасному мовознавстві лінгвопрофанації, лінгвоепігонства, лінгвоарцисизму та лінгвонаціоналізму. Ми зробили спробу навести аргументи на користь лінгвокультурології, яка являє собою визнану науковими колами пострадянського простору мовознавчу дисципліну з чітко вираженим прикладним характером⁶⁴. Виявлено, що опоненти лінгвокультурології, які активно борються з плагіатом, епігонством та іншою «нечистотою» в російській науці, мають однобоке й дещо упереджене ставлення до цієї дисципліни, забуваючи, що їхня критика поширюється не лише на російських лінгвокультурологів, а й на всю цю дисципліну в цілому, тобто й на українських, білоруських, казахських та інших прихильників лінгвокультурології.

У дослідженні з'ясовано, що сильною методологічною позицією лінгвокультурології є залучення нею емпіричних лінгвістичних методів. Прикметно, що останні навіть домінують у розвідках, присвячених вивченню мови й культури різних лінгвосоціумів. Крім цих методів, у лінгвокультурології простежується адаптація таких методів когнітивної лінгвістики, як концептний та інтерпретативний аналізи. Об'єктивація результатів і висновків лінгвокультурологічного аналізу здійснюється на основі проведення психолінгвістичних експериментів і лінгвостатистичних підрахунків, вивчення мовних корпусів тощо.

Основною методологічною проблемою лінгвокультурології є відсутність усталеного лінгвокультурологічного методу, хоча розробленню останнього перешкоджає міждисциплінарність цієї дисципліни. Натомість, базовим методом лінгвоконцептології можна вважати концептний аналіз, який досить детально опрацьований у пострадянському мовознавстві. Тому звинувачення критиків лінгвокультурології у псевдонауковості лінгвокультурологічних праць можна сприйняти лише в тій частині, що лінгвокультурологія, як будь-який «модний» мовознавчий напрям узагалі, породжує чітко виражене епігонство. Саме епігони дискредитують своїми низькоякісними працями методологічний апарат нових лінгвістичних дисциплін. Певною мірою слушним є також звинувачення лінгвокультурології в лінгвоарцисизмі vs лінгвонаціоналізмі, хоча це стосується здебільшого праць російських лінгвокультурологів.

(Кременчук)

K. I. MIZIN

THE LINGUO-CULTURAL CONCEPT «SLIPPERS», OR ONCE AGAIN ON METHODOLOGICAL FLAWS IN LINGUO-CULTUROLOGY

The article is devoted to the critical analysis of some weak methodological points in (contrastive) linguo-culturology in the context of expanding linguo-profanation, linguo-epigonism, linguo-narcissism and linguo-nationalism in modern post-Soviet linguistics. The author gives some counterarguments to alleged primitive methodology in linguo-cultural studies, and highlights some of the reasons why epigonism and linguo-narcissism vs linguo-nationalism are spreading in the field of linguistics.

Keywords: linguo-culturology, linguo-conceptology, contrastive linguo-culturology, concept, epigonism, linguo-narcissism, linguo-nationalism.

⁶³ Див. про це, зокрема: *Тараненко О. О.* Явище історико-мовної міфотворчості в сучасному українському суспільстві // *Мовознавство*.— 2011.— № 6.— С. 14–33.

⁶⁴ Лінгвокультурологію введено до навчального плану підготовки філологів численних авторитетних університетів, зокрема і в Україні.